

УДК 379.85

В. А. Сливенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ КРАЇН БАЛТІЇ

Проаналізовано процеси, пов'язані з розвитком міжнародного туризму в країнах Балтії, які мають важливе значення для росту економічного, соціального та культурного добробуту регіону. Досліджено процеси створення стратегій розвитку регіонального туризму в країнах Східної Європи. Надано комплексну характеристику рекреаційних ресурсів. Виявлено вплив процесів світової глобалізації на динаміку зростання потоку іноземних туристів та зміни структури туристичного потоку в регіоні. Розглянуто комплекси туристичних ресурсів і їх територіальний розподіл в країнах Балтії, регіональну спеціалізацію в різних сферах міжнародного туризму. Досліджено етапи створення концептуального туристичного іміджу та загального регіонального туристичного бренда країн Балтії. Надана оцінка конкурентоспроможності регіону в цілому та виокремлено чинники, які сприяють розвитку туристичного ринку країн Балтії.

Ключові слова: міжнародний туризм, євроінтеграція, країни Балтії, порівняльний аналіз туристичний ринок, регіональні аспекти, геополітична ситуація, Всесвітня туристична організація.

Проанализированы процессы, связанные с развитием международного туризма в странах Балтии, которые имеют важное значение для роста экономического, социального и культурного благосостояния региона. Исследованы процессы создания стратегий развития регионального туризма в странах Восточной Европы. Представлена комплексная характеристика рекреационных ресурсов. Выявлено влияние процессов мировой глобализации на динамику роста потока иностранных туристов и изменение структуры туристического потока в регионе. Рассмотрены комплексы туристических ресурсов и их территориальное распределение в странах Балтии, региональная специализация в разных сферах международного туризма. Исследованы этапы создания концептуального туристического имиджа и общего регионального туристического бренда стран Балтии. Дана оценка конкурентоспособности региона в целом и выделены факторы, которые содействуют развитию туристического рынка стран Балтии.

Ключевые слова: международный туризм, евроинтеграция, Прибалтийские государства, сравнительный анализ, туристический рынок, региональные аспекты, геополитическая ситуация, Всемирная туристическая организация.

The processes associated with the development of international tourism in the Baltic states, which are essential for the growth of economic, social and cultural well-being of the region. The processes of the creation of regional tourism development strategies in Eastern Europe. Provided a comprehensive description of recreational resources. The influence of global processes of globalization on the development of international tourism growth dynamics flow of foreign tourists and the changing patterns of tourist flow to the region. We consider systems of tourism resources and their spatial distribution in the Baltic States, regional specialization in various fields of international tourism. Investigated stages of conceptual travel image and overall regional tourism brand of the Baltic States. Receive the competitiveness of the region as a whole, and singled out the factors that contribute to the development of the tourism market of the Baltic States.

Key words: international tourism, European integration, the Baltic states, the comparative analysis, the tourist market, regional aspects, the geopolitical situation, the World Tourism Organization.

Вступ. Після проведення Євро-2012 туристичний потік на Україну значно збільшився. Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери України. За прогнозами прем'єр-міністра України М. Азарова загальна частка туристичної галузі від сукупного ВВП найближчим часом може зрости до 8 % [1]. Для цього необхідно негайно визначити широке

коло ресурсних, екологічних, історико-культурних, соціальних, економічних і політичних чинників розвитку туризму, які мають чітко визначені регіональні особливості.

Експерти Єврокомісії на XII Європейському туристичному форумі (17-18.10.2013 р., м. Вільнюс, Литва) запропонували проект щодо підтримки вітчизняної туристичної сфери. Ці рекомендації будуть включені до Концепції державної програми розвитку туризму на період до 2022 р. [2].

В контексті цього цікавим є вивчення попиту створення стратегій розвитку міжнародного туризму в країнах Балтії. Згідно з прогнозами Всесвітньої туристичної організації до 2020 р. туристичний сектор в Балтійському регіоні буде розширюватися порівняно з іншими регіонами Європи. Експерти прогнозують, що розвиток туризму зробить істотний внесок в економічне зростання і добробут регіону.

Розглядаючи геополітичний вимір співробітництва України з країнами Балтії, слід зупинитися на проблемі формування Балто-Чорноморського співробітництва (БЧС). Політико-економічне співробітництво по осі Північ – Південь геополітично стабілізуватиме Європу, тому серед актуальних європейських ідей БЧС видається доволі перспективним, із чим (з огляду на географічне положення) пов'язане намагання України реалізувати роль транзитного посередника чи інфраструктурного комунікатора.

Отже, подальше співробітництво та вивчення досвіду країн Балтії в розвитку туристичного ринку, згідно з баченням автора, дає можливість Україні підсилити її амбіції в прагненні наближення до лідерів світового туризму [3].

Питанням розвитку міжнародного туризму в країнах Балтії присвячені праці відомих вчених: Л. Чекаленко, Я. Матійчика, В. Кузнецова, Р. Бенгтссона, Д. Гріндея, К. Ніколса, В. Мороза, Т. Анвіна.

Постановка завдання. Мета дослідження – провести порівняльний аналіз процесів, пов'язаних з розвитком міжнародного туризму в країнах Балтії. Дослідити регіональні аспекти і фактори конкурентоспроможності, а також динаміку подальшого розвитку міжнародного туризму в рамках прикордонного й транскордонного співробітництва.

Результати. Для багатьох країн міжнародний туризм став найприбутковішою галуззю економіки, а доходи від нього – важливою складовою національних бюджетів. Подорожі та туризм стимулюють розвиток інвестиційних проєктів з розбудови транспортної та готельно-туристичної інфраструктури (зокрема, аеропортів, морських портів, реставрацію історичних пам'яток, музеїв, розвиток природних охоронних зон), що підвищує рівень життя корінного населення та якість обслуговування туристів.

Країнами Балтії називають Естонію, Латвію, Литву, що розташовані на узбережжі Балтійського моря. Це суверенні незалежні держави, які вийшли зі складу СРСР на початку 90-х років після його розпаду. Географічне положення, подібність природних умов, історії розвитку та формування господарства, напрям сучасних політичних та соціально-економічних перетворень об'єднують їх у певну соціально-економічну спільність. Географічне положення країн регіону дуже вигідне, воно стимулює розвиток туризму.

Країни Балтії можна віднести до високоурбанізованих. Міське населення становить майже 70 %. Великих міст небагато, але вони відіграють велику роль у господарському й культурному житті кожної країни, концентруючи інформаційний, науковий потенціал та майже половину всього виробництва.

Приморське положення забезпечило формування приморського господарського комплексу, до складу якого увійшло і курортне господарство [4].

Литва – найбільша за площею та кількістю населення держава з трьох балтійських країн. Архітектурно-історичні туристичні ресурси Литви заслуговують на пильну увагу, бо багато з них – єдині у своєму роді. Це стосується й унікального Музею чортів у Каунасі, і Морського музею в Клайпеді, і будинку-музею литовського генія, художника й композитора Чюрленіса [5].

Ядром екотуризму в Литві є 4 національні парки: Куршська коса, Жематийський, Аукштайтський і Дзукійський. Кожен з них представляє не тільки окремий природний ландшафт тієї або іншої частини Литви, але також знайомить туриста з культурою різних литовських етносів: дзуків, жемайтів, аукштайтів.

Латвія – країна стародавніх замків і величних соборів, які відвідують численні туристи з різних куточків світу. У Ризі найпопулярнішими є Домський собор, Шведські ворота, Пам'ятник волі, резиденція Петра I, символ Риги – 137-метрова вежа церкви Святого Петра. Цікаві церкви Святого Якоба, Порохова вежа, сад Віестура з Олександрівською аркою біля входу, установленою на честь перемоги Росії над Наполеоном [4].

Естонія розташована в північно-східній частині Європи. Це унікальна країна, що сполучає у собі багатство природи, красу морів і цим залучає безліч туристів. Курорти Естонії особливо приваблюють туристів улітку. Це насамперед розташовані на морському узбережжі Пярну, Хаапсалу, Курессааре, Тойле й Нарва-Йіесуу, а також туристичні центри на озерах у Вярске й Пюхайярве [5]. Аматори спокійного й відокремленого відпочинку відмінно відпочинуть тут на островах або на хуторах і фермах в естонській «глибинці». В Естонії дуже багато національних парків і заповідників, які займають до третини площі цієї держави. В Естонію туристи приїжджають насамперед з метою ознайомитися із древньою й самотньою культурою цієї країни, відвідати чудові пісенні фестивалі, якими так славиться ця земля, а також відпочити на морських курортах балтійського узбережжя.

Особливою популярністю у туристів з України країни Балтії починають користуватися з 2008-2009 рр. Усе більше українських туристів екскурсіям Європою віддають перевагу відпочинку в Латвії, Литві й Естонії. Порівняно з іншими країнами Західної Європи ці балтійські країни привабливі тим, що до них можна дістатися за годину-півтори перельоту з Києва, ціни там нижчі, а інфраструктура й спектр розваг нітрохи не гірший [6].

Прискорений розвиток туристичного сектора в Балтійському регіоні одразу виявляє проблему якісного росту, тобто співвідношення розширення туристичного сектора зі скороченням використання енергетичних ресурсів і зниженням забруднення навколишнього середовища. Саме на реалізацію стратегії стійкого розвитку в регіоні Балтійського моря направлений проект регіонального розвитку «Балтика-21», в якому туризм є одним із семи основних пріоритетів [7].

Литва, Латвія й Естонія завжди активно розвивали сферу туризму. Так, Естонія була одним з найбільш улюблених місць відпочинку фінських туристів протягом десятиліть, а пляжі й прибережні грязелікарні Латвії відвідували представники російської еліти задовго до початку радянської епохи [8]. Завдяки своїм рекреаційним можливостям і курортам на березі Балтійського моря Литва завжди була привабливою для росіян і білорусів у радянський період.

Найбільший розвиток в'їзного туризму в Литві, Латвії й Естонії спостерігається з 2004 р., коли ці країни вступили до ЄС. Комбінація сприятливих

факторів, таких як географічне положення, прийнятні ціни, історія й традиції, нова геополітична ситуація в регіоні, а також розвинена транспортна мережа й відносно малі відстані – усе це створило передумови для появи нових туристичних напрямків на невеликій території з різними можливостями для відпочинку й туризму, що, у свою чергу, підвищує конкурентоспроможність країн Балтії.

Зміна структури туристичного потоку після розпаду Радянського Союзу, тобто практично повне припинення візитів туристів з Росії, Білорусі й України, призвело до істотних економічних втрат. Новий туристичний ринок ще не був сформований. Рекреаційні об'єкти не відповідали світовим стандартам, курорти залишалися незаповнені, оскільки вони не були відомі на західному ринку туристичних послуг. У деяких випадках ступінь занепаду рекреаційної інфраструктури досягав 60 % [7]. Після 1994 р. спостерігається певна тенденція до зростання кількості закордонних туристів у країнах Балтії. Основним рушійним чинником стало те, що «нові країни Європи ще залишалися закритими для західних туристів». Подорож у країни Балтії вважалася екзотичною пригодою.

Перші гості із Заходу прибули з Фінляндії в Естонію та з Німеччини – в Литву. Це було обумовлено географічною близькістю між столицями цих країн. Спочатку активно почали використовуватися щоденні поромні тури. Туристи з Польщі почали відвідувати східну частину Литви і її столицю Вільнюс, які до Другої світової війни входили до складу Польщі й де мешкала досить численна польська діаспора. Водночас завдяки зміні геополітичної ситуації країни Балтії продовжували відвідували туристи з Росії, оскільки там мешкала велика російськомовна діаспора.

У Латвії й Естонії також почали з'являтися передумови для розвитку міжнародного туризму, спрямованого на туристичні ринки Скандинавських країн і Німеччини, почали застосовуватися світові стандарти у сфері туристичного бізнесу й транспортної системи. Було організовано поромне сполучення за маршрутом «Таллінн – Гельсінкі», «Таллінн – Стокгольм», а також між Рігою й Стокгольмом [8].

Туристичний ринок Естонії був більш орієнтований на Фінляндію й Швецію, тоді як туристичний ринок Литви став більш диверсифікований і орієнтований на Центральну-Східну Європу й Скандинавські країни. Туристичний ринок Латвії був спрямований строго на Швецію й Німеччину. До вступу в Євросоюз туристичний сектор країн Балтії практично не орієнтувався на східні ринки (Росію, Білорусь, Україну), хоча потік туристів зрідти, і особливо з Росії, завжди був значний.

Сьогодні країни Балтії стали відомі на європейському ринку міжнародного туризму завдяки своїм природним ландшафтам, пляжам і курортам на Балтійському узбережжі, природним паркам, де відпочинок доповнюється культурно-етнічними елементами й можливостями сільського туризму. Розвитку міжнародного туризму також сприяють компактність території країн Балтії, невеликі відстані, розвинена мережа автомобільних шляхів і авіаперевезень.

У цей час в'їзний міжнародний туризм має велике значення для економіки країн Балтії і як фактор економічного розвитку впливає на процеси регіонального розвитку й територіального співробітництва на міжнародному рівні. Зростання потоку іноземних туристів у країнах Балтії відбулося приблизно з 1995 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка потоку іноземних туристів у країни Балтії в 1995-2011 рр. *

Країна Балтії	Загальна кількість прибуттів туристів за роками (тис. чол.)		
	1995р.	2009р.	2011р.
Латвія	539	1114	3257
Литва	650	1800	4504
Естонія	530	1381	2460

* складено автором за даними [6]

Значно розширилася географія країн в'їзного туризму (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості прибуттів туристів у країни Балтії *

Країна	Кількість прибуттів туристів (%)					
	Латвія		Литва		Естонія	
	2009р.	2011р.	2009р.	2011р.	2009р.	2011р.
Польща	-	-	16,7	12,0	-	-
Німеччина	5,5	5,7	14,6	9,0	8,9	7,8
Швеція	5,6	4,7	2,5	3,0	10,9	10,1
Велика Британія	2,4	3,9	3,4	3,0	4,6	4,1
Фінляндія	54,4	46,5	4,0	4,0	8,7	6,4
Франція	-	-	2,9	-	-	-
Італія	-	-	2,7	-	-	-
Норвегія	2,9	2,8	2,1	2,0	4,7	4,2
Росія	6,8	11,2	10,5	15,0	12,4	18,1
Білорусь	-	-	6,9	19,0	-	-
США	-	-	2,3	-	-	-

* складено автором за даними [6]

В країнах Балтії сьогодні успішно реалізуються регіональні програми підтримки в'їзного туризму, згідно з якими обрано два пріоритетні напрямки розвитку. По-перше, це – туризм з Росії й Білорусі як пріоритетний напрямок розвитку на підставі спільних історичних зв'язків, а по-друге, це туризм з Польщі, Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії та Іспанії. У цілому регіон став туристичним сектором, що найбільш динамічно розкривається для всієї Європи. Ще одна особливість в'їзного туризму в країнах Балтії – великі можливості для розміщення туристів у столичних містах. Близько 57 % нічного перебування іноземних туристів припадало на столиці в 2009 р., при цьому найвищий показник був у Ризі (73 %), у Таллінні — 56 %, у Вільнюсі — 46 % [6].

За період з 1993 р. по 2011 р. доходи від перебування іноземних туристів у регіоні значно зросли. Протягом усього цього періоду спостерігався позитивний баланс, тобто доходи від іноземного туризму постійно перевищували витрати [4].

Оцінюючи конкурентоспроможність регіону в цілому, можна виділити чинники, які сприяють розвитку туристичного ринку країн Балтії: вдале географічне положення між Сходом і Заходом; автентичність культури (вплив польської, білоруської, російської й німецької історії й культури); матеріальна й нематеріальна спадщина радянського періоду; етнічна кухня; яскраві традиції; заповідне природне середовище; велика база для сільського туризму; низькі ціни на продукти харчування, напої та розваги; світові стандарти туристичної сфери; розвинена національна інформаційна система для туристів.

До негативних чинників розвитку туризму можна віднести: нестачу кемпінгів; недостатню інтегрованість прикордонних туристичних маршрутів;

недостатнє співробітництво на регіональному рівні між сусідніми країнами у сфері туристичного маркетингу й поширення туристичної інформації; недостатнє співробітництво в рамках моделі тристороннього партнерства між органами влади, представниками бізнесу та науково-дослідними й навчальними установами; відсутність чіткої туристичної стратегії для східних ринків (Росії, Білорусі й інших країн СНД); візовий режим з країнами СНД [5].

Розглядаючи комплекс туристичних ресурсів і їх територіальний розподіл, можна сказати, що країни Балтії спеціалізуються на таких сферах міжнародного туризму: екотуризм (спостереження за птахами, заповідні тропи, велосипедні прогулянки, катання на лижах, змагання на відкритому повітрі); культурно-пізнавальний туризм (архітектура, історія, мистецтво, національна кухня, події культурного життя, етнічні традиції), включаючи історію радянського періоду; медичний і оздоровчий туризм; водолікувальні процедури; діловий туризм (конференції, семінари й виставки); сільський туризм; міський туризм («довгий уїк-енд») [2].

У Литві більш розвинені такі напрямки: медичний і оздоровчий туризм, водолікувальний і сільський туризм. У Латвії превалюють міський і культурно-пізнавальний туризм, спортивний туризм у зимовий період. В Естонії — круїзний, сільський і міський туризм.

Створення концептуального туристичного іміджу країн Балтії завжди було важливим завданням, однак дотепер не з'явилося загального регіонального туристичного бренда через бажання кожної країни підкреслити власну важливість і привабливість. Естонія була першою країною, що застосувала «позивний» бренд: «Відвідаєте Естонію»; у Латвії гасло «Співаюча країна» було змінено на «Кращим насолоджуються не поспішаючи». Литва зазнала деяких труднощів у ході створення туристичного бренда через свою культурну орієнтацію й історичні зв'язки з Центрально-Східною Європою, а також розташування столиці поблизу кордону з Білоруссю. Гасло «Хоробра країна» підкреслює особливе культурно-історичне положення Литви на перехресті Заходу й Сходу [6].

Говорячи про співробітництво країн Балтії у сфері надання туристичних послуг, слід зазначити, що між країнами організована досить плідна взаємодія в ділянках розбудови туристичної інфраструктури й надання електронних послуг. За спільною згодою за основу було прийнято скандинавську модель, яка дозволила окреслити не тільки фактичні, але й віртуальні межі між країнами у сфері транспорту, подорожей і готельного бізнесу.

Висновки. Розвиток туристичних ринків країн Балтії прискорився після їх вступу до Євросоюзу завдяки таким чинникам:

- всі три держави сприймаються як єдиний туристичний регіон;
- приєднання до Шенгенського простору привело до зникнення кордонів;
- виникнення інституціональної єдності між постачальниками різних послуг;
- створення єдиної мережі готелів;
- формування єдиної системи бронювання номерів та авіаційних, автобусних і поромних маршрутів;
- виникнення єдиної віртуальної інфраструктури для одержання туристичної інформації (веб-сайти, брошури, реклама);
- інтеграція банківських систем балтійських країн у банківські системи скандинавських сусідів (Фінляндії, Швеції, Данії й Норвегії), поширення електронних платежів (без стягнення банківських зборів).

Таким чином, попри деякі проблеми, сезонні спади турпотоків, країни Балтії є привабливими для туристів. Подальший успішний розвиток туризму в них залежить від поступової інтеграції туристичної інфраструктури регіону з сусідніми країнами у сфері прикордонного співробітництва. Проте усе ще зберігаються істотні регіональні відмінності в конкурентних перевагах у різних частинах країн Балтії в контексті розвитку ринку міжнародного туризму.

Бібліографічні посилання

1. Співробітництво України в рамках Скандинавсько-Балтійської ініціативи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/arhiv/2009-09-10-11-54-49/10211-2012-05-08-07-36-52>.

2. Чекаленко Л. Д. Співробітництво України з країнами Балтії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/51587-spvrobtntstvo-ukrani-z-kranami-balt.html>.

3. Матійчик Я. П. Партнерство України з країнами Балтії: новий етап / Я. П. Матійчик, В. Л. Кузнецов // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2.

4. Країни Балтії: характеристика рекреаційних ресурсів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-797-1.html>.

5. Дорошко М. С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: навч. посіб. / М. С. Дорошко. – Чернівці, 2008. – 436 с.

6. Туристичний бізнес країн Балтії та його зв'язок з Україною [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://msoffice.com.ua/moreinfo_18526_turystychnyi_biznes_krain_baltii_ta_ioho_zviazok_z_ukrainoiu.html.

7. Заводський В. М. Процес інтеграції країн Балтії у Європейський Союз (1991-2004) / В. М. Заводський // Історичні і політологічні дослідження: зб. ст. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2007. - № 3/4.

8. Тренин Д. В. Балтийский шанс. Страны Балтии, Россия и Запад в складывающейся Большой Европе / Д. В. Тренин. – М.: Моск. центр «Карнеги», 1997. – 60 с.

9. The Economist: Балтійські країни можуть стати прикладом для Середземноморських [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/53040>.

10. Аракелян Д. В. Основні положення концепцій національної безпеки країн Балтії / Д. В. Аракелян // Акт. пробл. міжнар. відносин. – К.: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. - 2005. – № 53.

11. Парахонський Б. О. Україна і південно-східна Європа / Б. О. Парахонський, В. П. Молостовцева // Стратег. панорама. – 2002 – №4.

Надійшла до редколегії 15.01.2014